

Intergenerationele overdracht van
laaggeletterdheid: een ander pad –
vanuit het perspectief van de kinderen

Colofon

Intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid: een ander pad – vanuit het perspectief van de kinderen

Rapport, april 2025

Auteur

Natascha Notten – Onderzoeksbureau Gelijkschap

Citatie bij publicatie

Notten, N. (2025). *Intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid: een ander pad – vanuit het perspectief van de kinderen*. Gelijkschap.

Uitgave en verspreiding

Gelijkschap

Tel. 06 836 582 58

www.gelijkschap.nl

Disclaimer

Dit rapport is met grote zorg samengesteld. Desondanks kan het voorkomen dat informatie fout en/of onvolledig is. Gelijkschap is niet aansprakelijk voor enige directe of indirecte schade ontstaan door het gebruik van de aangeboden informatie.

Vragen naar aanleiding van dit rapport?

Stel ze aan Natascha Notten via: nataschanotten@gelijkschap.nl

© 2025 Gelijkschap. Alle rechten voorbehouden.

Deze uitgave is auteursrechtelijk beschermd. Het is niet toegestaan om (delen van) de inhoud te kopiëren, op te slaan in een geautomatiseerd gegevensbestand, te verspreiden of openbaar te maken – in welke vorm dan ook, waaronder ook verwerking door kunstmatige intelligentie of andere geautomatiseerde systemen – zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Gelijkschap.

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van correcte en volledige bronvermelding.

Samenvatting

In dit onderzoek staat de intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid oftewel beperkte basisvaardigheden centraal. Tien kinderen die zijn opgegroeid in een laaggeletterd gezin, en die een ander pad namen dan hun laaggeletterde ouder(s), deelden hun ervaringen. In dit rapport worden bevindingen beschreven die door alle geïnterviewde kinderen zijn gedeeld; de nadruk is op hun gemeenschappelijke ervaringen.

Uit het onderzoek komen vijf gedeelde ervaringen naar voren:

1. Niet alle kinderen die opgroeien in een laaggeletterd gezin zijn zelf later ook laaggeletterd. De kinderen in dit onderzoek zijn goed geletterd; zij hebben het patroon van intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid gestopt.
2. De kinderen zijn zich pas in (jong)volwassenheid bewust geworden van de laaggeletterdheid thuis.
3. Kinderen uit laaggeletterde gezinnen ontwikkelen al op jonge leeftijd diverse basisvaardigheden. De kinderen werden al jong om hulp gevraagd door hun ouders, wat hen vroeg zelfstandig maakte. Hoewel dit hun basisvaardigheden en zelfstandigheid versterkte, bracht het soms ook uitdagingen met zich mee.
4. Bijna alle kinderen hebben het primair onderwijs verlaten met een onderadvies. De meeste kinderen hebben in hun jeugd thuis geen concrete begeleiding ervaren bij schoolse zaken. Wel was er soms op andere manieren een positief educatief klimaat thuis.
5. De kinderen hebben een ander pad gekozen dan hun ouders en zijn veelal 'stapelaars', zowel in onderwijs als werk. Bij het bewandelen van hun eigen pad speelden volgens de kinderen vooral hun persoonlijkheidskenmerken en de rol van gidsen een belangrijke rol.

De combinatie van kansen en uitdagingen die de kinderen ervoeren door op te groeien in een laaggeletterd gezin werkte op verschillende manieren door in hun verdere levensloop. Op basis hiervan geven de kinderen enkele tips en adviezen mee voor professionals of andere volwassenen die wat kunnen betekenen voor kinderen opgroeiend in laaggeletterde gezinnen.

De rijkdom van de interviews biedt een schat aan inzichten en nodigt uit tot verdere verdieping en uitwerking in een volgende fase van dit en ander onderzoek naar intergenerationele patronen en het opgroeien in een gezin waarin een of beide ouders moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen.

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Inleiding	5
1.1. Achtergrond	5
1.2. Onderzoeksvragen	6
1.3. Aanpak onderzoek	7
2. Laaggeletterdheid thuis - de ontdekking	9
2.1. Thuis is het zoals het is	9
2.2. Ouders verbergen hun beperkte basisvaardigheden	10
3. Opgroeien in een laaggeletterd gezin	12
3.1. Jongbasis)vaardig	12
3.1.1. Indirecte en directe hulpvraag ouders: positieve ervaringen en kansen	13
3.1.2. Indirecte en direct hulpvraag ouders: uitdagingen en belemmeringen	14
3.2. Thuis en school	16
3.2.1. Helpen met huiswerk en school	16
3.2.2. Schoolniveau niet passend bij competenties	20
4. Een ander pad	21
4.1. Een ander pad - geletterdheid, onderwijs en werk	21
4.2. Een ander pad - wat soms blijft	22
4.3. Wat heeft hen daarbij geholpen?	24
4.4. Wie heeft hen daarbij geholpen?	26
5. Tips en adviezen van de kinderen	28
6. Conclusie	31
Bronnen	35

1. Inleiding

1.1. Achtergrond

Centraal in dit verkennende onderzoek staat de intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid. Hiermee wordt bedoeld: het overdragen van het moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen – in dit rapport ook wel aangeduid als laaggeletterdheid of beperkte basisvaardigheden – van de ene generatie (ouders) op de volgende (kinderen).

Laaggeletterdheid is een actueel probleem, voor volwassenen maar ook voor (hun) kinderen. Uit recent onderzoek blijkt dat een vijfde van de Nederlandse bevolking tussen de 16 en 65 jaar beschikt over beperkte taal- en rekenvaardigheden; dit zijn ongeveer 2,2 miljoen mensen (Buisman et al., 2024). Van de Nederlandse 15-jarige jongeren is ongeveer een derde onvoldoende geletterd (Meelissen, 2023). Bij de ontwikkeling van taal- en leesvaardigheden van kinderen spelen ouders een dominante rol (De Groff & Wit, 2022; Notten, 2012). De opvoeding in het ouderlijk huis kan kinderen stimuleren, maar ook belemmeren in hun geletterde ontwikkeling. Er is een ruime hoeveelheid onderzoek die aantoont wat een geletterde opvoeding betekent voor de woordenschat, leesvaardigheden en schoolloopbanen van kinderen (Kloosterman et al. 2011; Notten & De Boer, 2018). In het algemeen geldt: hoe geletterder de ouders, des te geletterder de kinderen en des te succesvoller hun onderwijsloopbaan. We weten daardoor ook al best veel over wat de gevolgen zijn voor onderwijskansen van kinderen die opgroeien in gezinnen met Nederlands als tweede taal (NT2) (Becker et al., 2013; Frijns et al., 2018). Op basis van dergelijke onderzoeken is de verwachting dat kinderen die in Nederland opgroeien in laaggeletterde gezinnen met Nederlands als eerste taal (NT1), zelf later ook vaker minder- of laaggeletterd zijn.

Onderzoek specifiek naar laaggeletterdheid is vooralsnog vooral gericht op professionals, organisaties en volwassen laaggeletterden (Buisman et al., 2024; De Greeff, 2023; Stichting Lezen & Schrijven, 2018). Daarom staat in dit onderzoek de vraag centraal: hoe is het om op te groeien in een gezin waar één of beide ouders laaggeletterd zijn, en dan specifiek ouders waarvan Nederlands de eerste taal is? En in hoeverre en hoe hebben kinderen een ander pad genomen dan hun laaggeletterde ouder? Om deze vraag te beantwoorden is te rade gegaan bij de daadwerkelijke experts op dit gebied: de kinderen zelf.

De kans is groot dat in gezinnen waar een of beide ouders laaggeletterd zijn, deze laaggeletterdheid wordt doorgegeven aan de kinderen (Cooter, 2006). Maar soms gebeurt dat niet, en nemen kinderen een ander pad dan hun laaggeletterde ouders. Zoals een van

de gesproken kinderen vertelt: *“Ik ben nog steeds een lezer en mijn kinderen zijn nog steeds lezer.”* Hier liggen kansen om te achterhalen wat werkt bij het voorkomen of doorbreken van intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid.

Dit rapport is geschreven op basis van de ervaringen van tien kinderen opgegroeid met minstens één laaggeletterde ouder, en die zelf een ander pad hebben genomen. Zij hebben ervaring met het doorbreken van het patroon van intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid.

Dit rapport is een eerste stap in het beschrijven van ervaringen van kinderen opgegroeid in een laaggeletterd gezin, en beschrijft op hoofdlijnen de gemeenschappelijkheden in hun verhalen. De interviews met de kinderen hebben een enorme rijkheid aan informatie opgeleverd, die de bron kan vormen voor een meer specifieke focus op deelgebieden in vervolgonderzoek.

1.2. Onderzoeksvragen

De hoofdvraag aan de basis van dit verkennende onderzoek luidt:

Wat betekent het om op te groeien in een laaggeletterd gezin (NT1), vanuit het perspectief van de kinderen?

Daarnaast zijn er ook enkele deelvragen:

- In hoeverre en hoe hebben kinderen ervaren dat hun ouder(s) laaggeletterdheid zijn in hun kindertijd?
- In hoeverre en hoe hebben de kinderen gevolgen ervaren van opgroeien in een laaggeletterd gezin gedurende bepaalde levensloofasen en op verschillende levensgebieden (bijvoorbeeld school, werk)?
- In hoeverre hebben de kinderen een ander pad genomen dan hun laaggeletterde ouder(s), en wat of wie (welke gidsen) heeft hen hierbij geholpen?
- Welke tips zouden de kinderen willen meegeven aan leerkrachten, hulpverleners, sociaal werkers en/of andere relevante professionals op basis van hun ervaringen?

Deze vragen worden op hoofdlijnen beantwoord op basis van het uitgevoerde onderzoek en de beschrijving daarvan in dit rapport.

1.3. Aanpak onderzoek

Respondenten en methode van onderzoek

Respondenten hebben zich gemeld na een oproep voor deelname aan het onderzoek via het sociaal media platform LinkedIn. Sommige respondenten hebben de oproep zelf gezien en gereageerd, anderen zijn via hun netwerk gewezen op de oproep voor het onderzoek. In totaal is er met 10 respondenten een semigestructureerd diepte-interview afgenomen in de periode augustus tot en met oktober 2024.

De respondenten variëren in leeftijd tussen de 34 en 65 jaar en worden in dit rapport ook wel aangeduid als de 'volwassen kinderen' of 'kinderen'. Naast leeftijd verschillen de respondenten in onder andere: uiteindelijk behaald formeel opleidingsniveau (van vo tot wo), werkzaamheden, eigen gezins-/huishoudsamenstelling en regio waarin men woonachtig is. Alle kinderen zijn geboren in Nederland; Nederlands is formeel hun moedertaal of eerste taal (NT1).

Ouderlijk gezin

De respondenten hebben zijn allemaal opgegroeid in een gezin met volgens henzelf minstens één ouder die moeite had – en vaak nog heeft - met lezen, schrijven en/of rekenen. Verder beschrijven de respondenten hun ouderlijke gezin als beneden tot ruim gemiddeld wat betreft inkomen, en hebben ouders over het algemeen een korte en praktische onderwijsloopbaan gehad. Een groot deel van de kinderen omschrijft hun ouderlijk gezin als een typisch 'arbeidersgezin'. De kinderen zijn opgegroeid in verschillende regio's in Nederland en zowel in stedelijke- als plattelandsomgevingen.

Alle ouders zijn geboren in Nederland; Nederlands is formeel de moedertaal of eerste taal van de ouders (NT1). Hoewel enkele respondenten aangeven dat eigenlijk het lokale dialect de feitelijke eerste taal is van de ouders.

Zoals de respondenten zelf ook vaak aangeven in de interviews, is het belangrijk een deel van de resultaten en bevindingen ook te zien vanuit de tijd waarin het afspeelt. *"Ik moet er heel erg voor waken dat ik niet met de bril van nu naar mijn eigen situatie kijk"*, aldus een volwassen kind. De respondenten vertellen immers ook over hun kindertijd, en soms is dit meer dan 40 jaar geleden.

Laaggeletterd gezin en laaggeletterdheid

In dit onderzoek wordt de term 'laaggeletterd gezin' gehanteerd voor gezinnen waarvan één of beide ouders laaggeletterd zijn of over beperkte basisvaardigheden beschikken. De termen 'laaggeletterd' en 'beperkte basisvaardigheden' worden beiden gebruikt in dit rapport en verwijzen naar hetzelfde: moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen.

Alle respondenten beschrijven dat zij zijn opgegroeid met minstens één laaggeletterde ouder, maar de mate van laaggeletterdheid van de ouders verschilt. In deze verkenning is geen formele normering voor het vaststellen van laaggeletterdheid gehanteerd; de ervaring van de kinderen is hierbij bepalend. De respondenten beschrijven dat soms één ouder, maar vaker dat beide ouders in meer of mindere mate moeite hadden - en vaak nog steeds hebben - met lezen, schrijven en/of rekenen.

“Maar als je het dan hebt over een tekst kunnen lezen, nou ze [moeder] kan echt geen 90% van de tekst begrijpen.” (respondent 10)

“Boodschappenlijstjes kon ze [moeder] wel schrijven, maar dat was het dan wel zo'n beetje.” (respondent 6)

De meeste ouders zijn volgens de kinderen vooral in bepaalde mate laaggeletterd omdat zij een korte schoolloopbaan hebben gehad. Redenen hiervoor zijn voor de geïnterviewde kinderen niet altijd duidelijk, genoemd zijn onder andere: gezondheidsredenen, opgroeien tijdens de tweede wereld oorlog en/of de naweeën daarvan, persoonlijkheidskenmerken, de financiële thuissituatie van de ouders en dyslexie. Zoals een kind vertelt: *“Ik weet niet of het echt zo is, maar ik denk dat zij [moeder] gewoon best wel dyslectisch is of is geweest. En dat dat zij daardoor niet kon meekomen.”* Belangrijk is om bevindingen te zien in de tijd waarin ze ervaren zijn: dyslexie werd in de jeugd jaren van deze ouders bijvoorbeeld niet getest.

Een aantal van de gesproken respondenten geeft aan dat ouders door een beperking (doofheid, licht verstandelijke beperking) laaggeletterd zijn. Voor deze groep kinderen hebben deze achterliggende oorzaken natuurlijk ook een grote rol gespeeld in hun ontwikkeling.

In dit verkennende onderzoek is de focus specifiek op de invloed van het opgroeien in een gezin waar een of beide ouders laaggeletterd zijn, zo veel als mogelijk ongeacht de achterliggende oorzaken van de laaggeletterdheid van ouders.

2. Laaggeletterdheid thuis – de ontdekking

Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 1 op de 9 ouders laaggeletterd is, dat is ongeveer 11% van de ouders (Stichting Lezen en Schrijven, 2022). Dit zijn kwantitatieve gegevens, gebaseerd op de antwoorden die ouders gaven in schriftelijke en online enquêtes. De verwachting op basis van deze cijfers is dat een aanzienlijk aantal kinderen in Nederland ervaart dat hun ouders moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen. De vraag is vanaf wanneer en in hoeverre kinderen de laaggeletterdheid van hun ouders ervaren. Om hier meer inzicht in te krijgen is aan alle volwassen kinderen in dit onderzoek gevraagd hoe en wanneer het voor hen duidelijk werd dat hun ouders moeite hadden met lezen, schrijven en/of rekenen. De antwoorden op deze vraag komen opvallend overeen; om twee redenen hadden de kinderen in hun jonge jaren niet door dat hun ouders moeite hadden met lezen, schrijven en/of rekenen: (1) thuis is het zoals het is, en (2) ouders verbergen hun beperkte basisvaardigheden.

2.1. Thuis is het zoals het is

De volwassen kinderen geven aan dat zij in hun jeugd niet doorhadden dat hun ouders laaggeletterd waren; voor hen was het vroeger thuis “gewoon zoals het was”: *“Dat is natuurlijk altijd als kind in het gezin waarin je opgroeit, je denkt dat alle gezinnen zo zijn zeg maar.” (respondent 2)*

Ze dachten dat alle gezinnen zo functioneerden, vaak omdat ze nog geen gezinnen om zich heen hadden gezien die anders waren: *“Eerst dacht ik dat het er gewoon bij hoorde, dat sommige mensen gewoon daar moeite mee hadden en sommigen niet. Dat het heel normaal was. Ik ben ook opgegroeid in zo'n familie. Dus ik had allemaal mensen zoals mama om mij heen.” (respondent 1)*

Kinderen signaleerden de laaggeletterdheid van hun ouders ook vaak niet omdat ze daar als kind niet zo mee bezig waren. Soms ervoeren de kinderen wel dat het bij hen thuis ‘anders’ was dan bij andere kinderen, maar zij konden daar op dat moment geen woorden aan geven. Een kind beschreef het zo: *“Als je op andere plekken komt, dan ga je dat pas zien. Toen ik zo jong was, had ik dat niet in de gaten.”*

Alle gesproken volwassen kinderen waren zich pas echt bewust van de beperkte basisvaardigheden van hun ouder(s) in (jong)volwassenheid. Zoals een kind vertelt: *“Mijn moeder kon eigenlijk niet lezen of schrijven, en dat ontdekte ik toen ik naar de pabo ging. Dus eigenlijk wisten we het niet.”* Sommige kinderen weten ook niet of de andere (niet-

laaggeletterde) ouder in hun kindertijd op de hoogte was van de beperkte basisvaardigheden van hun partner: *“Ja, dat dus vind ik een beetje lastig. Ik denk dat het gewoon zo was, dat het gewoon normaal was.” (respondent 10)*

2.2. Ouders verbergen hun beperkte basisvaardigheden

De kinderen vertellen ook dat zij zich niet bewust waren van de laaggeletterdheid van hun ouder(s) doordat de ouders vaak verschillende strategieën gebruikten om hun beperkte basisvaardigheden te verbergen. Zoals het vermijden van lezen of schrijven waar de kinderen bij waren, of excuses als ‘te druk’ zijn om bijvoorbeeld een opleiding te volgen of het rijbewijs te halen. Een kind beschrijft: *“Wij [kinderen in het gezin] vroegen ook waarom ga je niet je rijbewijs halen? En dan was het antwoord altijd “papa kan toch rijden?” Ja, later viel dat kwartje pas, dat daar natuurlijk iets heel anders onder gezeten had”.*

Vaak verborgen ouders hun beperkte basisvaardigheden ook door te doen alsof ze wél konden lezen. Zoals een kind vertelt: *“Zij [moeder] kon het echt goed verbergen, dus ze zat ook echt wel elke ochtend gewoon de krant te lezen zeg maar.”* Deze en andere creatieve manieren om hun laaggeletterdheid te verbergen zorgden ervoor dat kinderen pas op latere leeftijd ‘ontdekten’ - zich echt bewust werden - dat hun ouders moeite hadden met lezen, schrijven en/of rekenen. *“Ja, ze [moeder] had een echt een enorme begaafdheid om haar onvermogen te verbloemen”* vertelt een kind terugkijkend op vroeger.

Sommige kinderen hebben hun ouders in (jong)volwassenheid concreet de vraag gesteld, of de betreffende ouder moeite had met lezen en schrijven. Andere kinderen kwamen achter de laaggeletterdheid van hun ouder door deze ouder te confronteren met - in de ogen van het kind - onverklaarbaar gedrag, of door het toevallig inzien van een medisch dossier. Bij andere kinderen was er een externe aanleiding, waardoor op een gegeven moment duidelijk werd dat een ouder moeite had met lezen en schrijven: *“Op een gegeven moment raakte hij [vader] arbeidsongeschikt en moest hij omscholen. Toen moest hij naar cursus en toegeven dat hij dat niet kon. Op dat moment heeft hij verteld dat hij niet kon lezen”*, aldus een kind. Enkele kinderen werden zich bewust van de beperkte basisvaardigheden van hun ouders doordat zij vanuit hun opleiding of werk inzichten opdeden rondom laaggeletterdheid. Ook na ‘de ontdekking’ wilden een aantal ouders niet dat de omgeving, soms inclusief de andere kinderen in het ouderlijk gezin, het te weten zou komen. Een enkele ouder wil niet geassocieerd worden met de term ‘laaggeletterdheid’ en erkent niet dat daar sprake van is.

Mensen die moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen doen vaak hun best om hun beperkte basisvaardigheden te verbergen (Stichting Lezen en Schrijven, 2024; Expertisepunt Basisvaardigheden, 2024). Uit dit onderzoek blijkt dat zij dat niet alleen doen voor 'de buitenwereld', maar ook voor hun eigen kinderen. Achteraf gezien herkennen de volwassen kinderen de signalen van laaggeletterdheid van hun ouders in hun kindertijd. Maar de kinderen zijn zich allemaal pas in (jong)volwassenheid echt bewust geworden van de beperkte basisvaardigheden van één of beide ouders.

3. Opgroeien in een laaggeletterd gezin

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal in hoeverre en hoe de kinderen gevolgen hebben ervaren van opgroeien in een laaggeletterd gezin, gedurende bepaalde levensloopfasen en op verschillende levensgebieden.

De geïnterviewde kinderen beschrijven een breed scala aan invloeden op hun ontwikkeling van het opgroeien met ouders die moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen; allemaal relevant en levens veranderend. Hoewel ze regelmatig te maken krijgen met uitdagingen en belemmeringen, zoals een beperkter toekomstperspectief en sociale isolatie, ontwikkelen ze ook vaardigheden zoals zelfstandigheid en veerkracht. Deze mix van belemmeringen en kansen benadrukt de veelzijdigheid van hun ervaringen.

In deze rapportage wordt op basis van deze ervaringen dieper ingegaan op twee thema's: op hoofdlijnen worden gemeenschappelijke ervaringen beschreven in relatie tot (1) jong (basis)vaardig zijn en enkele voor- en nadelen hiervan, en (2) ervaringen met de schoolse omgeving en schoolloopbaan.

3.1. Jong (basis)vaardig

Een opvallend kenmerk dat de geïnterviewde kinderen gemeenschappelijk hebben, is dat zij allemaal al jong over veel basisvaardigheden beschikten.

Veel kinderen werden door hun ouders al op jonge leeftijd ingeschakeld voor geletterde taken, zoals het lezen van brieven of het schrijven van kerstkaarten. Soms was er een directe hulpvraag vanuit ouders, soms indirect. Beiden konden in eenzelfde gezin voorkomen. Hierdoor waren zij al op jonge leeftijd basisvaardig, maar ook op veel andere gebieden waren zij vaak al jong vaardig en zelfstandig.

“Aan het eind van de basisschool regelde ik school ook altijd zelf. Dus alle administratie van school, alle dingen voor school deed ik allemaal zelf.” (respondent 6)

“De post nam ik soms wel eens door, zeker op het einde van de basisschool. Eigenlijk was het niet meer dan normaal voor mij.” (respondent 4)

“Als een brief van de belastingdienst of wat dan ook binnenkwam, en mijn vader was er een week niet, mijn moeder had dan best wel veel stress omdat ze het dan niet begreep en dan wilde ik graag helpen.” (respondent 1)

Het al jong (basis)vaardig zijn heeft volgens de kinderen zowel een positieve als negatieve invloed gehad op hun ontwikkeling. Hierop wordt dieper in gegaan in de volgende paragrafen.

3.1.1. Indirecte en directe hulpvraag ouders: positieve ervaringen en kansen

= plezier en gelijkwaardigheid

Sommige ouders vroegen niet rechtstreeks om hulp, maar vroegen kinderen om “even mee te kijken”, wat voor kinderen een positief gevoel van samenwerking gaf. Voor sommige kinderen was dit een prettige ervaring, omdat ze zich gewaardeerd en serieus genomen voelden. Ook al ging het eigenlijk om hulp, de manier waarop dit werd gebracht gaf kinderen soms een gevoel van gelijkwaardigheid. Zoals een kind vertelt: *“En kerstkaarten, die mocht ik altijd schrijven. Dat vond ik ook altijd heel leuk om te doen.”*

Doordat kinderen regelmatig om hulp werden gevraagd, leerden ze vaak al jong om zelfstandig met lees-, schrijf en rekentaken om te gaan. Voor sommige kinderen gaf dit een gevoel van trots en zelfstandigheid. Het gevoel dat hun ouders hen vertrouwden met taken zoals het lezen van brieven of het helpen bij de administratie. En het feit dat de kinderen merkten dat zij dit konden, gaf hen een mate van zelfvertrouwen waarvan zij ook in hun verdere levensloop profijt hebben gehad.

= autonomie, zelfstandigheid en besluitvaardigheid ervaren als kind

Enkele respondenten vertellen dat de minder grote bemoeienis van hun ouders, doordat zij bepaalde zaken door hun beperkte basisvaardigheden niet konden volgen, ook een voordeel had: meer autonomie ervaren als kind. Dit leverde de kinderen regie op over keuzes, wat door sommige kinderen als prettig en positief ervaren is. Het werkte voor deze kinderen bijvoorbeeld versterkend en motiverend als het gaat om hun leerproces en persoonlijke ontwikkeling. Zoals een kind vertelt: *“Er werd ook ons een soort van eigen wereld gegund, dat je regie had over de keuzes die je zelf wilde en kon maken.”*

Daarnaast leverde het overnemen van taken van hun ouders ook meer zelfstandigheid en besluitvaardigheid op: *“Ik heb vrij snel geleerd voor mezelf en mijn eigen rechten op te komen, weten waar ik dingen kon vinden en opzoeken, waar ik nog steeds nut van heb. En besluitvaardigheid, ik bedoel ook als ik niet alle informatie heb, durf ik best een beslissing te nemen.” (respondent 6)*

Belangrijk voor het in positieve zin ervaren van autonomie, zelfstandigheid en besluitvaardigheid lijkt het ervaren van positieve pedagogische kaders, een als veilig

ervaren thuisomgeving en positieve contextuele factoren. Zoals een kind beschrijft: *“Het was niet eindeloos, zeg maar die autonomie, dus er waren gewoon hele duidelijke lijnen wat er wel van ons verwacht werd. En daarin hebben we denk ik ook het geluk gehad van een aantal andere factoren rondom ons gezin.”*

Enkele kinderen hebben vanuit thuis ook duidelijk meegekregen dat het normaal als er soms wat verkeerd gaat: dat dit niet erg is, maar om van te leren. Zij hebben meegekregen dat proefondervindelijk leren waardevol is. Deze kinderen hebben ook geen gevoel van schaamte meegekregen vanuit thuis over het niet beschikken over bepaalde (basis)vaardigheden: *“Natuurlijk ook proefondervindelijk leren, en dat komt natuurlijk ook wel een beetje uit de bouwvakkersmentaliteit van mijn vader. Als iets verkeerd gaat, dan geef je dat toe en dan los je het op. Dat is normaal, dat het soms een keer verkeerd gaat, dat is niet erg. Dus daar heb ik wel veel aan, ook nu nog”,* aldus een volwassen kind.

3.1.2. Indirecte en directe hulpvraag ouders: uitdagingen en belemmeringen

= (te) volwassen taken

In een aantal gezinnen hielpen de kinderen hun ouders al op jonge leeftijd met dingen die in de regel door volwassenen worden gedaan. Denk aan het (voor)lezen van brieven van de bank of gemeente, het invullen van formulieren voor school of het regelen van de administratie. Zoals een kind vertelt: *“Vanaf mijn 10e doe ik eigenlijk de hele administratie voor mijn ouders, dat kwam altijd met een smoesje dat ik even moest helpen.”* Dit zorgde vaak ook voor een verschuiving in de ouder-kind rolverdeling, waarbij de kinderen verantwoordelijkheden kregen die niet pasten bij hun leeftijd. Vaak gebeurde dit op een manier die voor de kinderen als heel normaal voelde, zonder dat het op dat moment als een grote verantwoordelijkheid werd gepresenteerd of ervaren. Zoals een volwassen kind vertelt: *“Ik weet wel dat ik mij heel erg wijs en volwassen voelde dat ik het moest doen.”* Een ander kind beschrijft het als volgt: *“Als er een crisis was, moest ik het oplossen. Mijn broer was een keer gevallen en dan moest ik de ambulance bellen.”*

Sommige kinderen merkten dat in bepaalde situaties hun ouders simpelweg niet handelden bij taken die geletterdheid vereisten, waardoor zij zelf initiatief namen om te helpen. Zoals het aanmelden via een inschrijfformulier voor de avondvierdaagse of een middelbare school. Zoals een kind vertelt: *“Het is meer dat ik zelf merkte [...] Ik had zelf denk ik al snel in de gaten dat mijn moeder bij de kassa met afrekenen, dat dat lastig was en dat ze niet in de gaten had hoeveel geld ze nou moesten geven.”*

Er zijn ook meerdere kinderen die aangeven dat zij door de verschuiving in de ouder-kind rolverdeling geen echte kindertijd hebben gehad of ervaren. Dit beschrijven zij als een

gemis. Deze kinderen waren feitelijk al op jonge leeftijd in veel opzichten 'volwassen'. *"Ik heb ook echt het gevoel gehad dat ik gewoon een heel stuk daarin heb gemist, onbezorgdheid uitproberen"*, aldus een volwassen kind over het gemis van een onbezorgde kindertijd door de laaggeletterdheid van haar ouder.

Een enkel kind beschrijft de jong opgedane (basis)vaardigheden vooral als overlevingsmechanismen: *"Als overlevingsmechanisme waren ze heel waardevol, maar in mijn volwassen leven heb ik echt moeten leren dat wat ik deed, dat dat niet gezond is en dat je dat ook niet volhoudt."*

= moeizaam aansluiting vinden en eenzaamheid

Kinderen waarbij thuis de ouder-kind rol veelal omgekeerd was en die al veel volwassen taken verrichtten, hadden in sociaal opzicht vaak moeite om aansluiting te vinden bij leeftijdsgenoten. Sommige kinderen werden gepest door leeftijdsgenoten en voelden zich buitengesloten. Dit gebeurde vaak gedurende de basisschoolperiode maar ook later, met name als zij op een schoolniveau zaten dat niet aansloot bij hun interesses of vaardigheden. Hierdoor ontstond vaak ook een gevoel van eenzaamheid: *"Ik nam liever ook geen andere kinderen mee naar huis"*, vertelt een kind. De kinderen ervoeren dat zij 'anders' waren, maar konden daar destijds vaak geen woorden aan geven.

Zoals een kind vertelt: *"Op een gegeven moment werd ik gepest op school omdat ik gewoon niet levelde met klasgenoten. Ik had niet een bepaalde zorgeloosheid, ik weet niet hoe ik het moet uitleggen, dus ik dacht altijd dat het aan mij lag. Dat gebeurde van mijn achtste tot mijn 16e."*

"Dus ja, ik ben ook best wel gepest. Ja op die huishoudschool, daar voelde ik me gewoon niet thuis, dus daar vond ik ook eigenlijk geen aansluiting." (respondent 2)

"Je kan als kind ook niet verkroppen dat jouw ouders je tekort doen. Dat past niet in je hoofd, zeg maar, dus je gaat het bij jezelf zoeken: "dan zal ik het wel niet goed doen."" (respondent 8)

"Ik had ook helemaal geen aansluiting met die kinderen, want waar ik het over wilde hebben vonden zij helemaal niet boeiend." (respondent 6)

"Ik ben altijd van overtuigd van ik moet het gewoon in mijn eentje doen. Ik moet daarin niet afhankelijk zijn van anderen. Ik moet het zelf doen. En dat is enerzijds de bittere noodzaak geweest en anderzijds soms ook wel eens heel erg jammer en pijnlijk geweest." (respondent 4)

3.2. Thuis en school

Kinderen vertellen over hun schooltijd in relatie tot de laaggeletterdheid van hun ouders; er is veel gesproken over de basisschoolperiode oftewel de start van hun schoolloopbaan en de middelbare schooltijd. Er zijn uitdagingen en kansen benoemd; negatieve en positieve ervaringen.

Uit bestaand onderzoek blijkt in het algemeen dat kinderen die opgroeien in gezinnen met minder geletterde ouders minder goed presteren op school dan kinderen die opgroeien in rijk geletterde gezinnen. Een belangrijk deel van deze invloed is te verklaren door (oorzaken en gevolgen van) de sociaaleconomische positie van het gezin en de geboden leesopvoeding thuis (Notten & de Wijs, 2017). Kinderen uit laaggeletterde gezinnen doen het meestal minder goed op school omdat zij vaker opgroeien in een gezin met een lager inkomen, met ouders die korter en/of praktisch opgeleid zijn en omdat deze kinderen vanuit thuis minder gestimuleerd worden om te lezen. Dit werkt op allerlei manieren door op hun schoolcarrière. Overigens blijkt ook dat bij uitstek voor kinderen uit theoretisch opgeleide gezinnen de geboden leesopvoeding thuis positief bijdraagt aan schoolprestaties (Notten & de Boer, 2018).

In de volgende paragrafen worden ervaringen van de geïnterviewde kinderen beschreven over het opgroeien met ouders die moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen in relatie tot hun eigen schoolloopbaan.

3.2.1. Helpen met huiswerk en school

De meeste kinderen hebben vanuit de laaggeletterde ouder weinig tot geen ondersteuning gehad bij het maken van huiswerk: *“Zij [ouders] hebben mij nooit echt kunnen helpen met huiswerk.” (respondent 8)*. Deze ouders waren daar vanwege hun beperkte geletterdheid eenvoudigweg niet toe in staat. Soms boden ouders wel op andere manieren educatieve begeleiding. De kinderen in dit onderzoek beschrijven zowel negatieve als positieve ervaringen hieromtrent.

= tekortkoming en frustratie bij ouders

Sommige kinderen kregen als ze hulp vroegen aan ouders bij huiswerk ook wel eens een negatieve reactie. Achteraf gezien waarschijnlijk voortkomend uit hun eigen gevoel van tekortkoming of frustratie. Zoals een kind vertelt: *“Ik kan me nog wel herinneren, dat speelt volgens mij in groep 7 of groep 8, dan kregen we ook huiswerk. En ik snapte er echt nooit iets van. Ik begreep het gewoon echt niet. En dan ging ik het aan mijn ouders vragen, maar*

die reageerden dan gewoon boos van “zoek het zelf maar uit”, en ik snap nu dat dat was om het te verbloemen.”

Enkele kinderen hebben in het algemeen geen pedagogisch stimulerend of veilig opvoedingsklimaat ervaren bij hun ouders thuis, waardoor er ook geen huiswerkbegeleiding was.

= educatief stimulerende omgeving

Een aantal kinderen heeft ervaren dat hun laaggeletterde ouders hen juist wél stimuleerden met betrekking tot hun ontwikkeling op school. Deze kinderen vermoeden dat de gedrevenheid van hun ouder voortkwam uit het eigen gemis van scholing en het verdriet over de eigen beperkte basisvaardigheden: *“Ik heb geen kans gehad en ik doe mijn best dat mijn kinderen kansen krijgen, maar voor mij is dat voorbij”*, aldus een kind dat ter illustratie de woorden van de laaggeletterde ouder herhaalt.

Sommige kinderen beschrijven dat, hoewel ouders hen niet specifiek of concreet konden begeleiden met taalontwikkeling of huiswerk, zij wel een positief of stimulerend pedagogisch klimaat hebben ervaren: *“Nou ja, het was vanzelfsprekend dat je dat je huiswerk ging maken.”*

Soms stimuleerden de laaggeletterde ouders de educatieve ontwikkeling van hun kind door de randvoorwaarden te creëren, zoals een eigen plek om je huiswerk te maken: *“Mijn moeder creëerde wel de omstandigheden om uiteindelijk te zorgen dat er voor ons een leeromgeving was. We hadden allemaal een eigen studeerplek.” (respondent 9)*

= leesopvoeding

In de meeste laaggeletterde gezinnen werd niet voorgelezen en waren boeken schaars: *“We hadden geen boeken in huis, ik heb nooit een voorleesboek nooit gezien”*, beschrijft een kind.

Toch geven meerdere kinderen aan dat zij door hun laaggeletterde ouders een bepaalde leesopvoeding hebben meekregen. De meeste kinderen hebben, soms onder begeleiding van de laaggeletterde ouder, de weg naar de bibliotheek gevonden. *“Ik werd gewoon een beetje losgelaten in die bibliotheek. Dat vond ik echt heel fijn, want daar kon ik langs alle boekenkasten lopen en dan dacht ik “Wat is dat voor een raar onderwerp?” En zo is echt mijn wereld gegroeid.”* vertelt een kind over het bezoeken van de bibliotheek met de ouder. Een ander kind vertelt over de gesprekken met de laaggeletterde ouder over het uitzoeken van boeken in de bibliotheek: *“Ja en dan vroeg ze [moeder] wel van “waarom heb je dit boek gekozen, is het alleen om de kaft of vind je het thema leuk?”. Dus eigenlijk gewoon hele pedagogische en educatieve vragen.”*

Ook stimuleerden verschillende laaggeletterde ouders bewust hun kinderen om te lezen. Zoals een kind vertelt: *"Ik hield altijd erg van lezen en dat werd thuis ook heel erg gestimuleerd, dus ik heb heel veel gelezen en ik was gewoon ook heel goed in leren."* Een enkele laaggeletterde ouder hield zelf ook van lezen of deed dit om de eigen beperkingen te verbloemen; hiermee werd toch een positief leesvoorbeeld gegeven.

= middelbare school en competenties

Een aantal kinderen geeft aan dat hun laaggeletterde ouders tijdens de basisschoolperiode nog wel betrokken waren en hen konden stimuleren met betrekking tot school. Maar vanaf de middelbare school konden deze ouders eigenlijk niet meer aansluiten; zij kenden dit zelf niet en/of de inhoud van de vakken werd te moeilijk of te specifiek. *"En toen naar ik naar de middelbare school ging, toen werd het lastiger, want ze [moeder] had geen idee meer waar ik het over had."*, vertelt een kind hierover. *"Dus het was niet zo dat ze [ouders] zich er niet om bekommerden. Ze vroegen het wel van 'hoe was het dan op school?', maar ze misten al heel snel de aansluiting met wat je dan doet, zeg maar"*, aldus een ander volwassen kind.

Sommige kinderen gaven aan dat zij gewoon heel gemakkelijk mee konden komen op school. Hierdoor misten zij ook niet dat er thuis weinig concrete of intensieve begeleiding was. Een kind vertelt hierover: *"Wij [kind en broers/zussen] zijn geboren met een behoorlijke intelligentie. Dus ik denk dat we dat [hulp ouders bij huiswerk] ook gewoon niet nodig hadden."* Ook was het in een enkel geval juist doordat een kind heel creatief omging met de laaggeletterdheid van de ouder, dat het hielp bij huiswerk: *"Is wel een grappig verhaal. Mijn moeder hielp me wel eens met huiswerk, maar omdat zij de woorden niet goed kende, sprak ze wel eens anders uit. En daardoor onthield ik het"*, vertelt een kind.

= verwachtingen

Onderzoek toont aan dat verwachtingen, zowel thuis als op school, een belangrijke rol spelen bij de onderwijsloopbaan van kinderen (Eiffers, 2022; Voerman & Kaskens, 2024).

Meerdere kinderen in dit onderzoek hebben geen stimulerende of hoge verwachtingen ervaren vanuit hun ouders, anderen juist wel.

Sommige kinderen vertellen over het gemis van hoge verwachtingen thuis en vanuit school als het gaat om hun schoolloopbaan: *"Ik ben mbo 4 gaan doen en ook wat plus vakken gedaan waarmee ik eigenlijk heel makkelijk in het hbo kan doorstromen. Maar goed, toen was het tijd voor het eindexamen en toen zeiden mijn ouders van "we hebben genoeg voor jou betaald, je gaat gewoon werken". Een hbo opleiding zat er niet in."*

Ondanks of juist dankzij de laaggeletterdheid en eigen (te) korte onderwijsloopbaan, zoals de kinderen aangeven, hadden sommige ouders wél hoge verwachtingen van hun kinderen.

Zoals een kind vertelt over de motivatie en verwachtingen van de laaggeletterde ouder: *“Ja, en dat zag ze [moeder] bij ons [de kinderen in het gezin], van dat papiertje [diploma] is een plus of een pre. Dus als ze dat papiertje hebben, dan worden ze ook serieus genomen als ze gaan solliciteren of wat dan ook. Dus daar heeft ze behoorlijk bovenop gezeten ja.”*

“Dat karakteriseerde hen wel allebei in de zin van ‘wij hebben niet de mogelijkheid gehad om te leren’, dus zat er wel veel drive om ons daarin te pushen, naar een omgeving die wel bij onze mogelijkheden lag.” (respondent 9)

Doordat ouders soms wel hoge verwachtingen hadden maar hun kind niet konden voordoen hoe je voor school leert, ervaarden enkele kinderen een hoge druk vanuit thuis. *“De stimulans vanuit huis die was heel groot, van ‘blijven leren’. Maar hoe leren dan? Dat wisten ze [ouders] niet, dus dan krijg je een soort van ‘waar haal ik dat dan vandaan?’ Want ik wil wel dat ik voldoe aan die vraag, dus ik wil wel dat mijn ouders trots op me zijn en dat ik inderdaad wel leer en het haal”,* vertelt een inmiddels volwassen kind over haar schooltijd. Deze kinderen zijn zelf op zoek gegaan naar manieren om mee te kunnen komen op school:

= contact thuis met school

In enkele gezinnen was er vanuit de ouders vrijwel geen contact met school, zoals een kind vertelt: *“Dat je wel merkt van alle ouders brengen kinderen naar school en ik moet alleen en op ouderavonden of gewoon op bijzondere avonden zijn nooit jouw ouders aanwezig en andere ouders wel.”*

De meeste ouders gingen echter wel naar ouderavonden, en hadden dan contact met de school. Voor de meeste ouders was dit een sociale verplichting waaraan voldaan werd. Echt interactie met leraren is er volgens de kinderen niet geweest, hetgeen enkele kinderen ook toewijzen aan de tijdsgeest. Schoolrapporten werden door de ouders wel bekeken, maar volgens de kinderen niet altijd begrepen en vooral ervaren en behandeld als ter kennisgeving.

“Nee, mijn moeder heeft dat [lezen schoolrapporten] niet gekund.” (respondent 2)

“Ze [ouders] gingen naar oudergesprekken, daarin waren ze extreem trouw denk ik. De calvinistische inslag was groot zeg maar, dus je doet een beetje wat er van je gevraagd werd.” (respondent 9)

“Ze [ouders] gingen naar verplichte ouderavonden en kregen te horen ‘ze [kind] heeft prima cijfers, we hebben geen last van haar’, dus alles was goed.” (respondent 6)

“Vroeger had je nog van die rapporten en dan had je van die vakjes voor onvoldoende, voldoende en dan goed, en dan konden ze er eentje blauw kleuren. Dus op zich kon mijn moeder dat dan nog wel begrijpen, Alleen als er wat achter stond, als er een heel verhaal was, dan probeerde ik dat [lezen tekst] te doen.” (respondent 4)

3.2.2. Schoolniveau niet passend bij de competenties

Opvallend is dat alle gesproken kinderen hun middelbare schoollooptijd op een lager onderwijsniveau hebben gevolgd dan passend bij hun competenties, zoals blijkt uit hun uiteindelijke schoolloopbaan en ontwikkeling. De kinderen hebben een onderadvies oftewel een lager schooladvies gekregen aan het eind van de basisschool en/of zijn op een lager niveau middelbaar onderwijs gaan volgen, dan de formele toets aan het eind van de basisschool aangaf. Zoals een kind vertelt: *“Ik wilde heel graag naar de havo en dat mocht niet van de decaan, want mijn ouders konden me niet helpen en ik werd toch huisvrouw werd er gezegd tegen mijn ouders. En ja, de schoolmeester zei dat, dus dat was waar. Ik heb me echt kapot verveeld op die mavo.”*

Bij een enkel kind is de ouder tegen het onderadvies ingegaan, zoals een kind beschrijft: *“En mijn vader die ging daar [onderadvies] wel tegenin. Hij zei van “maar hoe kan dit nu als zulke cijfers halen?” Toen had je ook al de cito, dus “er staat hier toch iets heel anders, vanwaar dit advies?”, dus mijn vader is wel op de bres gesprongen.”* Echter, bij de meeste andere geïnterviewde kinderen is dat niet het geval geweest.

Sommige kinderen hadden aan het eind van hun basisschoolperiode geen idee van wat het middelbaar onderwijs inhield. Van deze kinderen hadden de ouders na de basisschool weinig tot geen onderwijs meer doorlopen, en daardoor ook weinig tot geen ervaring met het schoolsysteem. Er was bij een deel van de kinderen geen blik vooruit; er werd thuis niet gesproken over schoolkeuzes en mogelijke toekomstperspectieven voor het kind. Deze kinderen hadden ook geen idee van de mogelijkheden na de basisschool. Voor sommige kinderen was het echt een verrassing dat er op een gegeven moment een eindtoets was: *“Ja, ik was ook echt totaal overvallen door die cito toets. Ik had echt geen idee. Ik kreeg dat advies van huishoudschool, maar ik had echt geen idee wat dat dan betekende.” (respondent 2)*

4. Een ander pad

In dit hoofdstuk wordt in gegaan op de vraag: in hoeverre hebben de kinderen een ander pad genomen dan hun laaggeletterde ouder(s), en wat of wie (welke gidsen) heeft hen hierbij geholpen? De kinderen hebben verteld over hoe zij op diverse levensgebieden hun eigen pad hebben gevonden, en de uitdagingen en belemmeringen die zij daarbij zijn tegengekomen en soms nog ervaren. In dit rapport wordt ingegaan op het nemen van een ander pad in relatie tot de thema's geletterdheid, onderwijs en werk.

4.1. Een ander pad – geletterdheid, onderwijs en werk

= ombuigen van het intergenerationele patroon naar geletterdheid

Buiten kijf staat dat alle gesproken kinderen goed tot uitstekend geletterd zijn. Hoewel de intergenerationele overdracht van (laag)geletterdheid een bewezen hardnekkig mechanisme is, gaat dit niet op voor de gesproken kinderen. Zij hebben allemaal een ander pad genomen op het gebied van geletterdheid en basisvaardigheden dan hun laaggeletterde ouder(s). Veel kinderen hebben ondanks de thuissituatie, en soms dankzij, zelf veel plezier in lezen. Veel van de volwassen kinderen geven aan regelmatig te lezen, verschillenden van hen geven aan echte leesliefhebbers te zijn: *“Ik heb hartstikke veel boeken.” (respondent 7).*

Sommige kinderen vertellen dat zij juist heel creatief zijn op het gebied van geletterdheid, en worden door hun collega's juist benaderd voor het meeschrijven van verslagen en rapporten. Zoals een kind vertelt: *“Ik ben heel erg sterk in dingen op papier zetten, woorden wel of niet gebruiken of daarmee spelen, daar ben ik wat ik van anderen hoor best wel goed en creatief in.”* Deze kinderen vermoeden zelf dat hun verleden bij het opdoen van deze creativiteit en vaardigheid een grote rol gespeeld heeft, doordat zij al vanaf jongs hebben moeten 'vertalen' voor hun ouders. Meerdere kinderen geven aan dat zij bijzonder vaardig zijn in het vertalen van 'formele taal' naar de 'taal van hun ouders', en omgekeerd. Zoals een kind beschrijft: *“Het zijn twee leefwerelden waar je eigenlijk elke keer tussen zit.”*

= 'stapelen' in onderwijs en werk

De meeste kinderen hebben een totaal andere schoolloopbaan doorlopen dan hun ouders. Veel kinderen hebben daarbij 'gestapeld', als in verschillende diploma's op opeenvolgende niveaus behaald. Sommige kinderen zijn aanvankelijk gestart op een lagere beroepsopleiding, anderen op mavo (vmbo) en een enkeling op havo niveau. Een groot deel van de kinderen is – vaker pas later in het leven - terecht gekomen in het hoger

beroepsonderwijs (hbo) en heeft dit ook met een diploma afgerond. Sommige kinderen hebben om dit mogelijk te maken hun ouders echt moeten overtuigen, zoals een kind beschrijft: *“Dus daar heb ik min of meer een beetje kunnen afdwingen dat ik nog een opleiding mocht volgen.”* Enkele kinderen hebben uiteindelijk een WO diploma behaald, zoals ook een enkel kind uiteindelijk geen tertiaire opleiding afgerond heeft en zich als autodidact een pad heeft gebaand.

Naast het volgen en stapelen van formeel en regulier onderwijs, is er ook veel ‘bijgeschoold’ door het volgen van bijvoorbeeld avondopleidingen, cursussen vanuit werk en deeltijd volwassenonderwijs. De kinderen kenmerken zich door veel zelf op zoek te zijn gegaan naar kennis en informatie.

Ook als het gaat om werk en functies is er veel ‘gestapeld’; de kinderen hebben geen lineaire route afgelegd en ontwikkelen zich nog steeds.

4.2. Een ander pad – wat soms blijft

De feitelijke intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid is door alle kinderen doorbroken. Maar op een aantal gebieden blijft de invloed van het opgroeien in een laaggeletterd gezin soms merkbaar.

= niet goed sociaal-emotioneel kunnen uiten in woorden

Enkele respondenten geven aan dat zij een relatie zien tussen de beperkte woordenschat (zowel in dialect als ABN) van hun ouders en het feit dat zij thuis weinig sociaal-emotionele ondersteuning hebben ervaren. Deze kinderen geven aan hierdoor ook niet goed geleerd te hebben zichzelf sociaal-emotioneel te uiten. Door de beperkte woordenschat konden ouders hen niet voordoen of leren hoe emoties en gevoelens te uiten in woorden. Zoals een kind vertelt: *“Ze [moeder] heeft gewoon een lage woordenschat in het Nederlands. Dus als ze zich verdrietig of boos of schaamtevol voelt .. ze weet emoties gewoon niet te benoemen.”*

De kinderen die dit benoemen ervaren de invloed hiervan ook of nog steeds in hun huidige, volwassen leven. Zo vertelt een kind dat het tot op de dag van vandaag geen natuurlijke reactie is om gevoelens of emoties te uiten in woorden: *“Ik moest ook wel heel erg wennen aan dat je dat dus tegen elkaar kunt zeggen, en dat je niet voor elkaar cadeautjes hoeft te kopen om te laten zien dat je van de ander houdt.”*

= onzekerheid over ‘de juiste’ taalvaardigheden en taalcodes

Hoewel alle kinderen goed geletterd zijn, zijn meerdere kinderen in hun huidige leven nog regelmatig onzeker over hun eigen taal- en schrijfvaardigheden: *“Maar ik kan er wel heel*

onzeker over zijn. En dan kunnen anderen wel 10 keer zeggen 'dat heb je goed gedaan', maar dan nog denk ik 'ja, is dat wel zo?'" (respondent 4). Veel kinderen geven aan dat zij door de weinig geletterde thuisomgeving en het op al jonge leeftijd zelfstandig uitvoeren van volwassen taken ook niet echt meekregen hoe 'het sociaal hoorde' met betrekking tot taal. Het niet vanaf jongs af aan meekrijgen van, oftewel niet gesocialiseerd zijn met de 'juiste' taalcodes en taalvaardigheden, heeft bij verschillende kinderen nog steeds invloed hun dagelijkse leven. Zoals een kind vertelt over het taalgebruik in de werksituatie: *"Ik heb dus die termen voor de spiegel staan oefenen, want ik snapte gewoon niet wat mensen zeiden."* Sommige kinderen vertellen dat ze met name in 'onverwachte' werksituaties terugvallen op de beperkte woordenschat van vroeger thuis; een thuistaal die niet aansluit bij het taalgebruik in hun hoger geletterde (werk)kringen. Dat geeft frustraties bij de kinderen en leidt tot ongewenste situaties: *"dan word ik niet meer serieus genomen op dat moment"* vertelt een kind. De kinderen die tijdens hun jeugd dialect hebben gesproken geven aan dat in dergelijke onverwacht of stressvolle situaties vaak ook *"het woord in het Limburgs als eerste naar boven komt."* Dit betekent dat deze kinderen vaak nog steeds hard(er) moeten werken om aan het gewenste taalgebruik te kunnen voldoen. Kortom, hoewel de feitelijke intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid is doorbroken, is de invloed van het in de kindertijd niet meekrijgen van de juiste woordenschat en taalcodes vaak nog aanwezig.

= niet altijd gemakkelijk, loyaliteit

Een ander pad nemen dan je ouders is niet altijd gemakkelijk. Een respondent vertelt dat het te lastig voor haar was om tegen familie te vertellen dat ze eigenlijk wel verder wilde studeren, maar dat niet mocht van haar ouders. De loyaliteit van kinderen ten opzichte van ouders is sterk: *"En die [familie] hebben daar wel eens opmerkingen over gemaakt van 'waarom ga je niet verder studeren?' Ja, dan moet ik zeggen 'ik mag niet verder studeren', dat is lastig als je jong bent. Ik maakte er iets anders van. Ja, natuurlijk, ga ik dat niet zeggen, want dan zou ik mijn ouders tekort doen. Je bent toch een beetje loyaal nog op die leeftijd."* (respondent 10)

4.3. Wat heeft hen daarbij geholpen?

De kinderen hebben allemaal een ander pad genomen dan hun laaggeletterde ouder(s). Op de vraag *wat* hen hierbij geholpen valt het op dat twee factoren door bijna alle respondenten worden genoemd: 1) persoonlijkheidskenmerken en 2) het lezen van boeken.

= persoonlijkheidskenmerken

Meerdere kinderen geven aan dat zij over bepaalde persoonlijkheidskenmerken beschikken die hen erg geholpen hebben bij het vinden en nemen van hun eigen pad. Kenmerken zoals *doorzettingsvermogen*, *wilskracht* en *verantwoordelijkheidsgevoel* worden hierbij vaker genoemd. Een kind vertelt over wat heeft geholpen bij het doorbreken van het intergenerationele patroon: *“Ik denk eigen kracht en discipline, en de overtuiging voor mezelf dat ik het echt anders wilde gaan doen.”*

“We [alle kinderen in het gezin] hebben wel een stuk persoonlijkheid meegekregen dat we ons wel bewust waren dat we verantwoordelijk waren voor ons voor ons eigen handelen.”
(respondent 9)

“Het is echt mijn karakter om continu maar weer te ontwikkelen of verder te gaan.”
(respondent 7)

Enkele kinderen vertellen over een docent die door zijn negatieve feedback hun doorzettingsvermogen en bewijsdrang aanwakkerde: *“Ik was in eerste instantie nooit zo goed in wiskunde, ik kwam een docent tegen die zei van “je kan ook helemaal niks.” En vervolgens zeg ik, “ik zal het bewijzen ook”, en haalde ik een 10 op mijn eindexamen havo.”*

“Ik dacht ik zal je laten zien dat ik het volgende proefwerk ook een 10 heb, ik kan dat ook.”
(respondent 7)

Sommige kinderen hebben een *vindingsrijkheid* of *overtuigingskracht* ontwikkeld, die hen heeft geholpen om kansen te creëren. Zoals één van de kinderen vertelt over het willen volgen van een opleiding met een verplicht colloquium doctum¹: *“En ik wist niet eens wat dat was. Dus ik zeg van ‘nou, volgens mij is het prima als ik dat doe, en ik kan dit wel.’ Dus maar een beetje gebluft, en ik heb dat gedaan.”*

---

¹ Colloquium doctum is een wettelijke regeling die mensen van 21 jaar of ouder die onvoldoende vooropleiding hebben, de mogelijkheid biedt om tot een universitaire opleiding toegelaten te worden.

De kinderen geven ook aan dat hun eigen *cognitieve competenties* een belangrijke rol spelen in de kansen die zij kregen en konden verzilveren. Eén van de kinderen vertelt dat de uitslag van een IQ test als onderdeel van een studiekeuze onderzoek een belangrijke stimulans is geweest in haar leven: *“Uit dat IQ onderzoek kwam naar voren dat ik eigenlijk wel een hbo studie zou aankunnen. Maar mijn mbo niveau 2 opleiding had ik echt met de hakken over de sloot gehaald. Dus ik was daar best wel door in de war. Ik denk toch dat die IQ test een soort omslag was, en toen had ik ook echt zoiets van ‘ja, maar dan ga ik ook echt alles eruit halen wat ik in me heb.”* De IQ test was de eerste keer dat het voor dit kind duidelijk werd over meer talenten en competenties te beschikken dan door de omgeving tot dan toe was gesuggereerd.

Voor een ander kind is een IQ test op jonge leeftijd juist een belemmering geweest; door deze momentopname in de vroege jeugd is bij dit kind tot op latere leeftijd – en zoals later bleek onterecht – het beeld blijven hangen in mindere mate over cognitieve competenties te beschikken. Zoals dit kind vertelt: *“Ja, het is eigenlijk ontzettend stigmatiserend, het is eigenlijk heel bizar dat ze zo een stempel op je kunnen drukken op jongere leeftijd en dat het nu nog steeds wat met je doet. En ik denk dat je daar nooit, maar ook nooit vanaf komt.”* (respondent 3)

= het lezen van boeken; een ander perspectief

Meerdere kinderen geven aan dat zij door het lezen van boeken ook met andere (toekomst)perspectieven in aanraking kwamen. Hoewel de kinderen zijn opgegroeid in een thuisomgeving waar een of beide ouders moeite hadden met lezen, en boeken thuis schaars waren, beschrijven zij vaak het belang van boeken in hun leven. Een groot deel van de kinderen heeft vroeger veel gelezen waardoor hun perspectief is vergroot, zoals zij zelf vertellen. Een aantal van hen geeft aan dat door de boeken die zij lazen, zij het gevoel of idee kregen dat er meer mogelijk was dan in hun huidige leven. De boeken boden herkenning, een breder (toekomst)perspectief. Het bood hen door de beschikking over meer kennis ook meer zelfvertrouwen.

“Ik heb op de middelbare school ook veel van die boeken gelezen, van lemniscaat was dat. En dat ging toch ook wel over allerlei levensvragen, die vond ik geweldig. Dat waren dingen die in mijn omgeving bijna nooit voorkwamen of weinig besproken werden. Maar door die boeken wist ik dat het er was. Ja, had ik dus al wel vrij snel een heel andere leefwereld.” (respondent 7)

4.4. Wie heeft hen daarbij geholpen?

= gidsen

De kinderen in dit onderzoek is het gelukt om wél om een ander pad te nemen, ondanks de hardnekkigheid van intergenerationele patronen als het gaat om geletterdheid. Heel vaak – of eigenlijk vrijwel altijd – spelen ‘gidsen’ een cruciale rol wanneer iemand een ander pad kiest dan vanuit de thuisomgeving bekend is. Gidsen delen hun hulpbronnen en maken dat iemand zich gezien en gehoord voelt (Lareau, 2015; Notten, 2021; 2023). Gidsen wakkeren daarmee ook iemands zelfeffectiviteit oftewel het geloof in eigen kunnen aan (Bandura, 1977). En dit is cruciaal gebleken voor het nemen van een ander pad. Ook de geïnterviewde kinderen beschrijven de rol van vaak meerdere gidsen in hun leven.

Alle kinderen geven aan dat er – bewust en onbewust – diverse gidsen zijn geweest die hen een steuntje in de rug hebben gegeven bij het vinden en bewandelen van een eigen pad. Heel vaak beschrijven zij dat er *leerkrachten en docenten* zijn geweest waardoor zij zich echt gezien voelden, en die een belangrijke rol hebben gespeeld bij het krijgen van geloof in eigen kunnen: *“Vooral bepaalde leraren die mij zagen zoals ik was, en die dat ook uitspraken. Die tegen mij zeiden van “je bent slim” of dat soort kleine dingen. Maar ook dat ze me gewoon leuk vonden als mens. Ja dat heeft me heel veel gebracht, dat heeft me een stuk zekerder gemaakt en het gevoel van oké dat kan ik.” (respondent 1)*

Enkele respondenten vertellen ook over docenten die aanspoorden om een vervolgonderwijs op een hoger niveau te doen dan tot op dat moment bedacht: *“In de laatste week voor mijn examen kwam een economiedocent naar mij toe en zei “Je hebt veel meer in je mars”. Nou ja, dan gaat alles op zijn schop, hè?” (respondent 10)*

Door de kinderen worden soms ook *vrienden of bekenden bij verenigingen of clubs* genoemd als gidsen, zoals bij een scouting of sportvereniging. Het gaat dan om mensen afkomstig uit andere sociale omgeving en met andere levenservaringen dan de kinderen zelf. Zoals een kind vertelt: *“En daar was op een gegeven moment iemand die tegen mij zei van “Wat doe jij eigenlijk hier nog steeds in het dorp? Ga gewoon studeren ofzo””.*

Ook worden soms hulpverleners en sociaal werkers genoemd als belangrijke gidsen: *“Mijn maatschappelijk werkster van toen ik zeg maar 9 bijna 10 was, toen kwam ze in beeld bij ons gezin vroeger thuis. Die heeft een belangrijke rol gespeeld. Zij kwam altijd weer terug, zij liet ons niet in de steek. Ik zag het als kind niet zozeer als dit doet zij voor haar werk. Dat gevoel heb ik nooit gehad.” (respondent 4)*

Een van de kinderen vertelt ook over de bibliothecaresse in de bibliotheek waar zij als kind kwam, waardoor zij zich gezien voelde: *“Elke week was ik daar, en ik mocht ook meer*

boeken meenemen dan de gebruikelijke drie. Ik kreeg toestemming om alvast naar de grote bibliotheek te mogen, en die bibliothecaresse heeft me toen geholpen met die toestemming. Andere genoemde gidsen zijn bijvoorbeeld de ouders van vrienden of vriendinnen, een psycholoog en pleegouders, zoals een kind vertelt: *“Wat ik me vooral kan herinneren, is dat ik wel gelukkig goede burens had en ouders van een vriendinnetje waar ik wel heel veel terecht kon.*

Sommige kinderen vertellen ook over de gidsen later in hun leven, zoals in een werkomgeving. Het gaat dan zowel om klanten, collega's als leidinggevenden: *“Die manager zei van ‘joh, dat kan je wel.’ Die heeft me toen ook geholpen met om die avondschoon te mogen doen en mij ook gesteund daarin.”*

Een kind dat zich als autodidact heeft ontwikkeld vertelt: *“Omdat een cliënt ging vragen eigenlijk in mijn ogen naar een zwarte bladzijde [het niet behalen van een diploma]. En zij zag het als iets heel positiefs: ‘oh, je hebt jezelf aangeleerd.’ Dat was voor mij nieuw, dat iemand dat ook anders kon zien.”*

Er zijn ook kinderen die vertellen over gidsen gedurende hun jeugd of jongvolwassenheid die perspectieven en kansen aanreikten, die op dat moment niet verzilverd zijn maar wel op een later moment in hun leven. Zoals een kind vertelt over de ouders van een relatie in jongvolwassenheid die haar perspectief vergrootten en zelfeffectiviteit aanwakkerden: *“Ik kreeg een vriend en die had zelf universiteit gedaan en zijn ouders die waren ook, dat was een heel ander type gezin en die zeiden ‘waarom ga je niet de universiteit doen?’ Uiteindelijk ben ik aan het werk gegaan, dus nooit die universiteit gedaan, maar wel in mijn achterhoofd gehouden ‘als zij zeiden dat ik dat kon...’ Ik was 36 ofzo, toen ben ik pas die universiteit gaan doen.”*

De ‘opbrengst’ van het werk dat gidsen verzetten kan soms even op zich laten wachten, zoals een kind beschrijft: *“Ja, het is wel ontzettend lastig om op een gegeven moment er voor open te staan om echt te accepteren en om te geloven dat je het echt kan.”*

De gesproken kinderen zetten op meerdere manieren hun eigen ervaringen ook in hun huidige werkzame leven in, en nemen op verschillende manieren de rol van gids op zich.

5. Tips en adviezen van de kinderen

De kinderen is ook gevraagd of zij op basis van hun eigen ervaringen ook tips of adviezen hebben voor professionals of andere volwassenen, die wat kunnen betekenen voor kinderen opgroeiend in laaggeletterde gezinnen. Er zijn door de kinderen verschillende adviezen en overwegingen meegegeven. Een aantal daarvan wordt hieronder beschreven. De laatste aanbeveling is niet direct verwoord door de kinderen, maar geformuleerd op basis van de interviews.

= kinderen van laaggeletterde ouders echt zien en horen

De kinderen geven aan dat het belangrijk is om in gezinnen waar sprake is, of een vermoeden is van laaggeletterdheid – naast eventuele andere problematiek - ook of juist de kinderen te zien en te horen. Dat betekent ook daadwerkelijk meer *tijd* maken hiervoor maken en het *aandacht* geven, zoals een kind vertelt: *“En dat vind ik ook wel in de zorg en in de hulpverlening en op school en noem maar op; de mensen gaan te snel en te gehaast, en te snel ergens aan voorbij. Er wordt weinig meer de tijd genomen voor dingen.”*

Enkele kinderen benoemen dat het voor het ervaren van echt contact, van echt gezien worden, het zou helpen als professionals werken met ervaringsdeskundigen en niet ‘uit het boekje’.

Belangrijk vinden de geïnterviewde kinderen ook dat je *hoge en positieve verwachtingen* van alle kinderen hebt; dus ook van kinderen die opgroeien in gezinnen waar ouders moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen. Dat ook deze kinderen zich om hun eigen kwaliteiten en competenties gezien en gehoord voelen, en dat zij positief gestimuleerd worden om zich te ontwikkelen. *“De grootste kunst is proberen je eigen oordeel uit te stellen, dat je niet een veronderstelling hebt dat iemand wel op zijn eindniveau zal zijn”,* aldus het advies van een kind aan professionals en andere volwassenen.

= je rol als volwassene nemen

De kinderen geven aan dat verschillende professionals in het leven van kinderen – zoals leraren, huisartsen, hulpverleners of bibliotheekmedewerkers - een duidelijkere rol kunnen spelen. Zowel in het zien als ondersteunen van kinderen: *“Er had echt wel een leerkracht kunnen zijn die mijn ouders had kunnen adviseren, bijvoorbeeld van “goh, misschien kan ze bijles gebruiken”,* aldus een kind. De kinderen geven vaak aan dat zij vooral te horen kregen beter hun best te moeten doen, en dat de verantwoordelijkheid voor bijvoorbeeld het behalen van betere schoolresultaten enkel bij het kind gelegd werd.

Sommige kinderen geven aan dat zij achteraf ook een mogelijke rol zien voor de ouders van vriendjes en vriendinnetjes: *“Ja als bijvoorbeeld een van de ouders van vriendinnetjes misschien iets verder had gekeken.”*

De kinderen geven aan dat basisvaardige ooms, tantes en andere familieleden ook wat kunnen betekenen bij het stimuleren en ondersteunen van kinderen met ouders die moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen. Hoewel enkele kinderen aangeven dat familie vaak ook niet op de hoogte was van de beperkte basisvaardigheden van de ouder(s). Zoals een kind vertelt over ooms en tantes: *“Maar ja, mijn moeder was echt zo goed in het verbergen dat zij [familie] ook geen idee hadden, dat zij het ook pas veel later te weten zijn gekomen”*. Een ander kind geeft aan dat wanneer volwassenen zoals burens of leerkrachten wel signalen opvangen dat het niet goed gaat in de thuisomgeving van een kind, men niet altijd goed wist te handelen: *“Dan zit er nog er nog wel een hele grote handelingsverlegenheid bij mensen, van ‘ik heb wel het vermoeden dat er iets is, maar hoe grijp ik nou in of wat is de weg?’”*

= heb oog voor en investeer in de context

Een van de kinderen vertelt vanuit eigen ervaring dat juist voor gezinnen die over minder hulpbronnen beschikken de sociale en fysieke omgeving oftewel *“de context extreem bepalend is”*. Zowel voor kinderen als ouders uit deze gezinnen is volgens meerdere kinderen de positieve invloed vanuit de omgeving belangrijk: *“Hoe kunnen we met elkaar ook meer invloed uitoefenen op de context, daar waar de context gewoon zo beperkend is dat kinderen daardoor kansen missen?”*, vraagt een kind zich af.

Sommige kinderen voelen onrecht vanwege het feit dat zij zich constant moeten aanpassen aan wat er vanuit gevestigde instituties en formele organisaties van hen verwacht wordt. Dit maakt dat zij zich niet als gelijkwaardig lid van de samenleving behandeld voelen.

“Misschien moet de maatschappij in deze vorm dan maar aanpassen aan mij”, stelt een kind.

= maak het geen probleem en benadruk aanwezige vaardigheden

Enkele kinderen geven ook aan dat het belangrijk is om laaggeletterdheid niet te problematiseren. Lezen, schrijven en rekenen zijn enkel vaardigheden, en die zijn volgens deze kinderen te leren. Door de nadruk op schaamte te leggen als het gaat om het hebben van moeite met lezen, schrijven en/of rekenen, wordt zowel de schaamte als de mate van laaggeletterdheid in stand gehouden. Ouders die moeite hebben met lezen, schrijven of rekenen worden daardoor niet gezien om de vaardigheden die zij wél hebben, en het zou voor de kinderen in deze gezinnen bijzonder waardevol zijn als dat wel zo was.

Zoals een kind aangeeft: *“Het ergert me dat er zoveel berichtgeving de hele tijd is over hoe groot het probleem is, dan denk ik van ‘ja, daarmee maak je het probleem eigenlijk alleen maar groter.”* Een ander kind vertelt over haar vader en zijn schaamte over zijn moeite met bepaalde basisvaardigheden, en het belang meer oog te hebben voor vaardigheden die er wel zijn: *“Hoe die [vader] zich schaamt ervoor en dat soort dingen, terwijl ik denk van ‘man, je hebt gewoon 45 jaar gewerkt zonder te lezen en schrijven als goed verdienend vakmens.”*

Een van de kinderen benadrukt dat het voor professionals belangrijk is te beseffen dat ook vrijwilligers waarmee zij samenwerken mogelijk moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen. Taalgebruik en bepaalde mensbeelden werken vaak stigmatiserend merkt dit kind; laagopgeleid is bijvoorbeeld niet hetzelfde is als laaggeletterd.

= de keerzijde van wel kunnen lezen en schrijven

Enkele kinderen vertellen vanuit eigen ervaring dat wanneer ouders op een gegeven moment open zijn over hun beperkte basisvaardigheden, er zowel zaken gewonnen worden als verloren gaan. Zo leert de ouder vaak lezen en schrijven; de basisvaardigheden verbeteren en daarmee wordt de wereld groter en beter te begrijpen. Maar er is ook verlies. Doordat de sociale omgeving van de ouder zich hiermee soms niet wil identificeren, of doordat de aansluiting van de ouder met bestaande sociale contacten moeizaam wordt: *“Dat is wat voor haar [moeder] dagelijks merkbaar is, het verliezen van begrip van familie, want die blijven steken. Ze heeft eigenlijk met niemand meer echt contact. Dus dat zijn wel dingen die verloren gaan en dat aspect wordt vergeten. Dat wordt vaak vergeten of er wordt niet over gepraat. Dat is een beetje een taboe, want je kunt nu toch beter lezen en schrijven?” (respondent 1)*

De verwachting van de buitenwereld, of samenleving als geheel, is dat mensen tegelijk met het opdoen van basisvaardigheden ook hun sociale gedragingen en vaardigheden aanpassen aan normen in de ‘geletterde samenleving’. Maar vaak zijn sociale gedragingen van mensen die laaggeletterd zijn gebaseerd op bepaalde overlevingsmechanismen die al oud zijn; dat verandert niet zo snel. Zoals een kind vertelt over een ouder die inmiddels leert lezen en schrijven: *“Wat niet verandert zijn overlevingsmechanismen. Je doet toch dingen op de oude manier, ook al kun je het op een andere nieuw manier doen. Dus je verandert als mens niet per se”.*

Hoewel objectieve vaardigheden zoals lezen en schrijven in relatief korte tijd eigen te maken zijn, geldt dat niet per se voor eerder aangeleerde sociale gedragingen, attitudes en gewoonten. Echter, voor de buitenwereld is dit niet helder en kan het leiden tot onbegrip bij de ander. Zowel ouder als kind kunnen hiermee te maken krijgen.

= laat kinderen kind zijn

Voor het herkennen van mensen, ook ouders, die moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen zijn al veel handreikingen, tools en tips in omloop (Notten & Kieft, 2021; Wildenbos & Hendriksen, 2021). Belangrijk voor professionals en andere volwassenen is het beseft dat ook de kinderen in laaggeletterde gezinnen vaak niet bewust zijn van de laaggeletterdheid van hun ouders. In het werkveld rondom laaggeletterde volwassenen en laaggeletterdheid in gezinnen wordt vaak gezegd en bedacht om via de kinderen de ouders te bereiken. Dit onderzoek wijst uit dat dit geen goed idee is: (1) kinderen zijn zich vaak niet bewust van de laaggeletterdheid van hun ouders, (2) voor veel kinderen is deze verantwoordelijkheid en omgekeerde ouder-kind rol niet positief. Zoals een volwassen kind meegeeft als aanbeveling: *“Denk altijd in het kader van het kind, die hebben ermee te dealen zeg maar. Dus leg de focus alsjeblieft ook daar op en kijk waar dat kind wel kind kan zijn.”*

6. Conclusie

In dit verkennende onderzoek staat de intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid oftewel beperkte basisvaardigheden centraal, vanuit het perspectief van de kinderen. Tien volwassen kinderen zijn gesproken; allemaal zijn zij een ander pad gegaan dan hun laaggeletterde ouder(s). De rijkheid aan informatie die de kinderen gedurende het onderzoek deelden is enorm. Het biedt nog veel reden tot verdieping en uitwerking in een volgende fase van dit onderzoek naar intergenerationele overdracht van laaggeletterdheid, vanuit het perspectief van de kinderen. Dit rapport biedt een eerste inzicht in een aantal relevante en gemeenschappelijke bevindingen, verteld door kinderen opgegroeid in gezinnen waarvan een of beide ouders moeite hadden met lezen, schrijven en/of rekenen.

Een opvallende bevinding is dat alle kinderen zich pas in (jong)volwassenheid echt bewust zijn geworden van de laaggeletterdheid van (een van) hun ouders. Daarnaast zijn de kinderen in hun jeugd door de laaggeletterde ouder regelmatig direct en indirect om hulp gevraagd. Hierdoor hebben kinderen hun ouders al op jonge leeftijd met allerlei geletterde activiteiten ondersteund. Vaak waren dit activiteiten die niet bedoeld waren voor kinderen, zoals het afhandelen van betalingen en communiceren met instanties. Hierdoor waren de kinderen al op jonge leeftijd erg basisvaardig, maar ook zelfstandig en vaardig op andere terreinen. Sommige kinderen hebben hierdoor niet echt kind kunnen zijn en hebben door de verschoven ouder-kind relatie belemmeringen ervaren in hun kindertijd. Andere kinderen hebben ook kansen ervaren door de autonomie en zelfstandigheid die zij thuis ervoeren. De genoemde kansen en belemmeringen werk(t)en door in de verdere levensloop van de kinderen.

De kinderen delen ook de ervaring vaak met een onderadvies het primaire onderwijs te hebben verlaten. Anderen hebben na een eerste start, vaak door gebrek aan stimulering vanuit thuis en school, een stap terug gedaan als het gaat om onderwijsniveau. Dit heeft de kinderen uiteindelijk niet weerhouden zichzelf te blijven ontwikkelen en leren. De kinderen zijn echte 'stapelaars' en zij hebben verschillende paden genomen om te komen waar zij nu zijn. Om deze andere paden te nemen dan zij vanuit thuis kenden, hebben de kinderen gebruik gemaakt van verschillende 'hulpbronnen', zoals hun cognitieve competenties en persoonlijkheidskenmerken als doorzettingsvermogen. Daarnaast zijn zij ook allemaal 'gidsen' tegengekomen; mensen door wie zij zich echt gezien voelden, die nieuwe perspectieven aanreikten en die bij hen het vertrouwen in eigen kunnen hebben aangewakkerd. Er worden door de kinderen diverse gidsen genoemd; het gaat hier bijvoorbeeld om leraren zowel in het basis als voortgezet onderwijs, maatschappelijk

werkers, pleegouders, buren of ouders van vrienden en/of vriendinnen, bibliotheekmedewerkers en meer.

Aanbevelingen vanuit de kinderen

De kinderen geven waardevolle tips en adviezen voor professionals en andere volwassenen rond gezinnen waarin een of beide ouders moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen. Voor hen was het 'gezien worden' van grote betekenis om een ander pad te kunnen inslaan. Volgens de kinderen is het dan ook essentieel om expliciet aandacht te hebben voor kinderen in gezinnen waar (mogelijk) sprake is van laaggeletterdheid bij een of beide ouders. Daarnaast benadrukken zij het belang van investeren in de context, het ondersteunen van aanwezige vaardigheden en kinderen echt kind te laten zijn. Deze factoren kunnen volgens hen een belangrijk positief verschil maken in de levens van kinderen en ouders in gezinnen waar een of beide ouders moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen.

Vervolgonderzoek; drie sporen

De bevindingen in dit rapport bieden waardevolle inzichten en vormen een stevige basis voor vervolgonderzoek. Dit verkennende onderzoek laat meerdere relevante thema's zien, waarvan sommige om verdere verdieping vragen. Hieronder worden drie mogelijke richtingen voor vervolgonderzoek toegelicht:

Ten eerste blijkt uit dit onderzoek dat de kinderen uit laaggeletterde gezinnen allemaal opgegroeid zijn met "thuis is zoals het is". Hierdoor hebben zij in hun jeugd vaak niet of onvoldoende de gelegenheid en kansen gekregen om hun competenties en talenten te ontwikkelen. Het is aan de volwassenen in hun omgeving om hierin een rol in te gaan spelen. Een belangrijk vervolgthema is dan ook: wat is er nodig om deze rol op te pakken, en welke belemmeringen ervaren volwassenen die een positieve verandering willen inzetten?

Een ander belangrijk spoor voor vervolgonderzoek is het feit dat alle kinderen al heel jong heel vaardig waren, op allerlei gebieden. Maar dit werd door de omgeving op dat moment niet (h)erkend. Dit vraagt om meer verdieping. Een belangrijke vraag hierbij is hoe de sociale omgeving deze kinderen hun vroeg opgedane vaardigheden kan helpen verzilveren. Een derde spoor betreft de door de kinderen zelf beschreven samenhang tussen een beperkte woordenschat in de opvoeding en hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Meer inzicht in deze relatie kan bijdragen aan het versterken van taalstimuleringsprogramma's en hun bredere impact op het welzijn van kinderen.

Dank

Tot slot wil ik alle geïnterviewde volwassen kinderen hartelijk bedanken voor hun openheid en vertrouwen tijdens het onderzoek. Jullie verhalen hebben een enorme rijkdom aan inzichten opgeleverd, die in het vervolg op dit onderzoek verder uitgewerkt en verdiept zullen worden. Ook in dat vervolg werk ik graag opnieuw samen – met jullie en met andere volwassen kinderen.

Bronnen

- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215.
- Becker, B., Klein, O., & Biedinger, N. (2013). *The Development of Cognitive, Language, and Cultural Skills From Age 3 to 6: A Comparison Between Children of Turkish Origin and Children of Native-Born German Parents and the Role of Immigrant Parents' Acculturation to the Receiving Society*. *American Educational Research Journal*, 50(3), 616-649.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *De ecology of human development*. Harvard University Press.
- Buisman, M., Bollen, I., Jacobs, B., Huijts, T., Cornelisse, R., Van Guilik, N., Elshof, D., & Van Griensven, L. (2024). *PIAAC 2023: Kernvaardigheden van volwassenen. Resultaten van de Nederlandse survey 2023*. Amstelveen: Kohnstamm Instituut. Rapport 1143.
- De Greef, M. (2024). *De Staat van de Nederlandse Volwasseneneducatie*. Vrije Universiteit Brussel. Verkregen via <https://www.unesco.nl/nl/artikel/de-staat-van-de-volwasseneneducatie-we-vergeten-25-miljoen-mensen>
- Elffers, L. (2022). *Onderwijs maakt het verschil: Kansengelijkheid in het Nederlandse onderwijs*. Amsterdam University Press.
- Expertisepunt Basisvaardigheden (2024). <https://basisvaardigheden.nl/>, laatst geraadpleegd in december 2024.
- Frijns, C., Sierens, S., Van Avermaet, P., Sercu, L., & Van Gorp, K. (2018). Serving policy or people? Towards an evidence-based, coherent concept of language awareness for all learners. In C. Hélot, C. Frijns, K. Van Gorp, & S. Sierens (Eds.), *Language awareness in multilingual classrooms in Europe: From theory to practice* (Vol. 109, pp. 87–115). De Gruyter Mouton.
- Groff, C. & Wit, M. de (2024). *Wat werkt in het betrekken van laagopgeleide NT1- en NT2-ouders bij de ontluikende geletterdheid van hun kinderen?* Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Kloosterman, R., Notten, N., Tolsma, J., & Kraaykamp, G. (2011). The effects of parental reading socialization and early school involvement on children's academic performance: A panel study of primary school pupils in the Netherlands. *European Sociological Review*, 27(3), 291-306.
- Lareau, A. (2015). *Cultural knowledge and social inequality*. *American Sociological Review*, 80(1), 1–27.
- Meelissen, M. R. M., Maassen, N. A. M., Gubbels, J., van Langen, A. M. L., Valk, J., Dood, C., Derks, I., In 't Zandt, M., & Wolbers, M. (2023). *Resultaten PISA-2022 in vogelvlucht*. Universiteit Twente.

Notten, N. (2012). *Over ouders en leesopvoeding*. Stichting Lezen.

Notten, N. (2023). Gidsen – Dat zijn we allemaal. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 32(2), 77–82.

Notten, N., Van Mourik K., De Vries, S., Noordewier, Y., & De Haan, J. (2023). *Gidsen als bruggenbouwers en hulpbronnen. Kansen en de kracht van het informele*. Movisie.

Notten, N., & De Wijs, F. (2017). *Een beeld van de laaggeletterde ouder. Een onderzoek naar achtergrondkenmerken, leesopvoeding en taalprestaties in laaggeletterde gezinnen*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Notten, N., & Kieft, M. (2021). Is dit misschien bij u het geval? *Vakblad Sociaal Werk*, 22(5), 32–33

Stichting Lezen en Schrijven. (2022). *Ouders en laaggeletterdheid* [Infographic]. https://www.lezenenschrijven.nl/sites/default/files/2022-09/1772200-027%20Infographic%20onderzoek%20A4_V3_LR.pdf

Stichting Lezen en Schrijven. (2018). *Laaggeletterdheid in Nederland: Een probleem voor de samenleving en de professional*. Stichting Lezen & Schrijven.

Stichting Lezen en Schrijven (2024) <https://www.lezenenschrijven.nl/>, laatst geraadpleegd in december 2024.

Van Berghe, M.J. (2010). *Er was eens.. Onderzoek naar de veronderstelde leesbevorderende werking van verhalen vertellen aan en door kinderen*. Amsterdam: Stichting Lezen.

Van der Pluijm, M. S. (2020). *At home in language: Design and evaluation of a partnership program for teachers with lower-educated parents in support of their young children's language development* (Proefschrift). Hogeschool Rotterdam.

Voerman, L., & Kaskens, J. (2024). Verwachtingen... hoge verwachtingen? *JSW*, 8, 8–10.

Wildenbos, J., & Hendriksen, I. (2021). Het ontwikkelen en toepassen van persona's: Een case study gericht op laaggeletterdheid. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 30(6), 19–28.